

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინი და საქართველო

რუსული დრამატურგიისა და თეატრალური ხელოვნების ერთ-ერთი დიდი წარმომადგენლის — ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინის (ფსევდონიმი იუჟინი ხელოვანმა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის პირველივე წლებიდან აირჩია და არაქართულ სამყაროში იგი უპირატესად სწორედ მისი სამხრეთული წარმომავლობის აღმნიშვნელი ამ ფსევდონიმითაა ცნობილი) ეროვნული ცნობიერების გარკვევისა და საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხი ახლად წამოჭრილი პრობლემა არ არის და თავიდანვე იქცა ქართველი საზოგადოების განსჯისა და კამათის საგნად. აღნიშნული საკითხისადმი ინტერესს განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენდა ის ფაქტი, რომ თავისი ეროვნული წარმომავლობითაც და ცხოვრება-მოღვაწეობის გარკვეული ეტაპებითაც იგი, მართალია, განუყოფელად იყო დაკავშირებული ჩვენს ქვეყანასთან, მაგრამ მისი შემოქმედებითი შესაძლებლობების წარმომჩენ უმთავრეს ასპარეზად, პირველ ყოვლისა მაინც, რუსული თეატრალური ხელოვნება და დრამატურგია იქცა.

იმის გამო, რომ ალ. სუმბათაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა ძალზე რეზონანსულ მოვლენას წარმოადგენდა XIX საუკუნის ბოლო ორი ათწლეულისა და XX საუკუნის პირველი მეოთხედის არა მარტო რუსული, არამედ მთელი იმჟამინდელი ევროპული თეატრალური ხელოვნების ისტორიაში, მისი ეროვნული თვითშეგნების გარკვევასთან დაკავშირებით იმხანად გამართულ პოლემიკაში ფაქტობრივად ჩვენი საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოჩნდა მეტ-ნაკლები აქტიურობით ჩართული.

მაშინდელი ქართული ინტელიგენციის უმეტესობის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ალ. სუმბათაშვილის, როგორც თეატრალური მოღვაწისა და დრამატურგის, მთელი შეგნებული ცხოვრება რუსულენოვან სამყაროში წარიმართა, იგი მაინც ქართულ საქმეთა სამსახურში ჩამდგარ მამულიშვილს წარმოადგენდა და არა მარტო რუსული კულტურის განვითარებაში შეიტანა მეტად ფასეული წვლილი, არამედ საქართველოსთვისაც ძალზე ბევრი უღარესად მნიშვნელოვანი რამ გააკეთა.

ქართველი საზოგადოების მეორე, რადიკალურად განწყობილი, ნაწილი კი თვლიდა, რომ ალ. სუმბათაშვილს ფაქტობრივად მხოლოდ ეროვნული წარმომავლობა აკავშირებდა საქართველოსთან და მშობლიურ ენობრივ წიაღსა და ყოფით-სულიერ სამყაროს მოწყვეტილ ამ პიროვნებას არა მარტო სამშობლოსადმი გულგრილ დამოკიდებულებაში სდებდა ბრალს, არამედ მშობელი ქვეყნის მოღალატედაც კი აცხადებდა.

ალ. სუმბათაშვილის მიმართ წაყენებული ამ ბრალდების გამქარწყლებელ პირველ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტად 1903 წელს მის მიერ დაწერილი და მოსკოვის მცირე თეატრის სცენაზე ტრიუმფალური წარმატებით განხორციელებული პიესა “დალატი” იქცა. მასში გმირულ-ჰეროიკული ფორმითაა მოთხრობილი ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის

დასაცავად ქართველი ხალხის ბრძოლის ამბავი. აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით ცნობილი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე: “ამას წინათ ჩვენმა ჟურნალ-გაზეთობამ სამართლიანი (იმ დროს) საყვედური გამოთქვა თ. ალ. სუმბათაშვილის შესახებ იმის გამო, რომ სამშობლო ხელოვნება და ქვეყანა მიტოვებული აქვს და თავისს ნიჭსა და მეცადინეობას იქა ჰხარჯავს, სადაც უიმისოდაც ბევრია ნიჭიერი მშრომელი. თ. ალ. სუმბათაშვილს ამის პასუხი დიდი არა უთქვამს-რა. ან კი რა უნდა ეთქვა?”

ხოლო საუკეთესო პასუხი და თავის გასამართლებელი უძლიერესი საბუთი მისცა ქართველ ერს მისის ახალი პიესით, რომელმაც აღტაცებაში მოიყვანა მთელი რუსეთის საზოგადოება. ამ ნაწარმოებით ბატონმა სუმბათაშვილმა ქართველ ერს გამოუცხადა და სავსებით დაუმტკიცა, რომ მართალია, იგი გარდაბნეწილია სხვა-და-სხვა გარემოების მიზეზით, მაგრამ ერთს წუთსაც არ დავიწყებია თავისი სამშობლო და თავისი ერი” (გაზ. “ივერია,” 1903 წ. 6 დეკემბერი).

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს ალ. სუმბათაშვილის ეროვნული მოღვაწეობის არსსა და მასშტაბებზე, მოკლედ გავიხსენოთ უმთავრესი შტრიხები მისი ცხოვრებიდან.

დაიბადა 1857 წელს ტულის გუბერნიის სოფ. კუკუევკაში. მამა – თავადი ივანე სუმბათაშვილი, კავალერიის ოფიცერი, ერეკლე მეორის შთამომავალი იყო დედის მხრიდან. 1855-1863 წლებში მსახურობდა რუსეთში, დრაგუნთა პოლკში. 1863 წელს ი. სუმბათაშვილმა სამხედრო სამსახურს თავი დაანება, ოჯახთან ერთად საცხოვრებლად საქართველოში გადმოვიდა და თბილისსა და თბილისთან ახლოს მდებარე სოფელ თელეთში დამკვიდრდა.

დედა – ვარვარა ნელზეცკაია დედის მხრიდან ლერმონტოვისა და პუშკინის ნათესავი იყო. ალ. სუმბათაშვილის გადმოცემით, პირველ ყოვლისა სწორედ იგი ყოფილა ის ადამიანი, ვინც მას არა მარტო უბრალოდ შეაყვარა ლიტერატურა, თეატრი და ხელოვნება, არამედ მთელი მისი შემდგომი ცხოვრების გზაც განსაზღვრა, არსებითად.

1877 წელს, თბილისის კლასიკური გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, ალ. სუმბათაშვილმა სწავლა განაგრძო პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. სტუდენტობის პერიოდში მას თეატრალურ ასპარეზზე უკვე ჰქონდა პირველი წარმატებული ნაბიჯები გადადგმული.

1882 წლიდან ალ. სუმბათაშვილი მოსკოვის მცირე თეატრის მსახიობი ხდება, 1909 წლიდან კი, 18 წლის განმავლობაში, იგი ამ თეატრის ხელმძღვანელიც იყო. მთელი რუსეთის მასშტაბით, მას ერთ-ერთს პირველს მიენიჭა ამ ქვეყნის სახალხო არტისტის საპატიო წოდება. ალ. სუმბათაშვილის დიდ შემოქმედებით მიღწევათა საერთაშორისო აღიარებაა ის ფაქტიც, რომ იგი იყო მსოფლიოს არაერთი ქვეყნის ორდენებისა და სხვადასხვა სახის ჯილდოთა მფლობელი.

გარდა მსახიობობისა, ალ. სუმბათაშვილი იყო დრამატურგი, პუბლიცისტი, თეატრის ისტორიკოსი და თეორეტიკოსი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი. დაწერილი აქვს ოცამდე პიესა. მიუხედავად იმისა, რომ მათში (გარდა “ლალატისა”) რუსული ცხოვრებისეული სინამდვილეა ასახული და ქართული ყოფის შესახებ არაფერია ნათქვამი, ბევრი მათგანი მაინც დიდი წარმატებით იდგმებოდა საქართველოში არსებული რუსული თეატრების სცენაზე, ექვსი პიესა კი ქართულადაც გადმოითარგმნა და დაიდგა.

ხანგრძლივი და მეტად წარმატებული აქტიორული მოღვაწეობის განმავლობაში ალ. სუმბათაშვილს რუსული თეატრის სცენაზე ნათამაშები აქვს 250-ზე მეტი როლი. მისი ბიოგრაფების ხაზგასმით, XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში ალ. სუმბათაშვილის პიესები მარტო რუსულ სცენაზე 6 000-ჯერ დაიდგა, მეოცეში კი — ორჯერ უფრო მეტად. ზოგიერთი მათგანი უცხო ენებზეც არის თარგმნილი და წარმატებით იდგმებოდა ბერლინის, პარიზის, ვენის, კრაკოვის, ბელგრადისა და ევროპის სხვა ქალაქების თეატრებში (გ. ბუხნიკაშვილი, 1948, გვ. 32).

ასეთი მრავალმხრივი და წარმატებული შემოქმედებითი მოღვაწეობის გამო, ალ. სუმბათაშვილისადმი უდიდეს პატივისცემას იჩენდნენ რუსული ინტელიგენციის ისეთი დიდი წარმომადგენლები, როგორებიც იყვნენ: ლ. ტოლსტოი, კ. სტანისლავსკი, პ. ჩაიკოვსკი, ვ. ბრიუსოვი, ვ. ნემიროვიჩ-დანჩენკო, ნ. რიმსკი-კორსაკოვი, მ. გორკი, თ. შალიაპინი, კ. ბალმონტი... აგრეთვე, უცხოელები: სარა ბერნარი, როდენი, ანატოლ ფრანსი, ერნესტო როსი...

ალ. სუმბათაშვილისადმი ანალოგიურ დამოკიდებულებას ავლენდა ქართველ მამულიშვილთა დიდი ნაწილიც (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ნ. ნიკოლაძე, კ. მარჯანიშვილი, ლ. მესხიშვილი, ზ. ფალიაშვილი, დ. არაყიშვილი...).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იმჟამინდელი ჩვენი საზოგადოების ცალკეული წარმომადგენლები ალ. სუმბათაშვილს მკაცრად აკრიტიკებდნენ იმის გამო, რომ იგი სამშობლოს გარეთ მოღვაწეობდა, ქართული ენა არ იცოდა და მთელ თავის ენერჯიას რუსულ სცენას ახმარდა.

ამ ამბით უსაზღვროდ შეწუხებულ ხელოვანს არაერთხელ გამოუხატავს გულისტკივილი ყოველივე ზემოთქმულის გამო. მაგალითად, ჟურნალ “თეატრი და ცხოვრების” 1916 წლის 26-ე ნომერში გამოქვეყნებულ ინტერვიუში წერდა: “გაუგებარია ზოგიერთების საქციელი, ღალატს რომ მიკიჟინებენ!.. განა პავლე ტრუბეცკოი, ეს შესანიშნავი რუსი მოქანდაკე, რომელიც სიყრმიდანვე იტალიაში ცხოვრობს, შესანიშნავ ჭანდაკებებს ჰქმნის და რუს მოქანდაკედ არის ცნობილი, სამშობლოს მოღალატეა? განა შექსპირი, ეს ინგლისის მშვენიერა, იმავ დროს ჩვენი სიამაყე არ არის და ინგლისის სახელი უფრო არ განადიდდა?.. რაიცა შემეხება მე, მეც ჩემს სამშობლოს და საზოგადოდ ხელოვნებას ისე ვემსახურები, როგორც შემიძლია. მე ვტრიალებ რუსეთის უმაღლეს მოაზროვნე, ხელოვნება-მწერლობის მოყვარულთა საზოგადოებაში, სადაც ქართველად მცნობენ, მშვენიერ საქართველოს შვილად და ყოველთვის ვცდილობ, ჩემი სამშობლოს სახელი კიდევ უფრო განდიდდეს”.

ალ. სუმბათაშვილის ერთი შეხედვით თითქოსდა გაორებული, მაგრამ სამშობლოსადმი დაუტყბრომელი სიყვარულითა და ერთგულებით განმსჭვალული საქმიანობა კოტე მესხმა მოსკოვში გამართულ ზემოთ ხსენებულ საიუბილეო საღამოზე გამოსვლისას დიდი ხელოვანისათვის მიმართული ამ სიტყვებით შეაფასა: “ჩვენ, შენი უმცროსი ძმები, მსახიობები, ბედნიერები ვართ მით, რომ შენი ღვთიური ნიჭის საუკეთესო ქმნილება მიუძღვენი შენ სამშობლო-საქართველოს... მაშ, ნურავინ იტყვის, რომ შენ უღალატე სამშობლო სცენას. შენი ღალატი შენ “ღალატითვე” გამოისყიდე” (კ. მესხი, 1953, გვ. 48).

კ. მესხი გამონაკლისი არ ყოფილა და აღ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობას მსგავს შეფასებას იმჟამინდელი ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილი აძლევდა. კერძოდ, გარდა იმისა, რომ იმდროინდელ პრესაში სისტემატურად ქვეყნდებოდა ხელოვანის ღვაწლის განმადიდებელი წერილები, ქართული თეატრების სცენაზე მისი პიესებიც იღვმებოდა დიდის წარმატებით. ამას ემატებოდა ისიც, რომ საქართველოში მისი სასცენო მოღვაწეობის აღსანიშნავად გამართულ იუბილეებზეც და სხვა დროსაც აღ. სუმბათაშვილი ხანგრძლივი დროით რჩებოდა სამშობლოში და როგორც მსახიობი, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა თეატრების სცენაზე პირადადაც გამოდიოდა მაყურებლის წინაშე.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით ფართო მასშტაბების მომცველ მოვლენად იქცა ხელოვანის სტუმრობა საქართველოში 1916 წლის მაისში. განსხვავებით ჩვენი საზოგადოების იმ ნაწილისაგან, რომელიც ნიჰილისტურად იყო განწყობილი აღ. სუმბათაშვილის ეროვნული ცნობიერებისადმი, ი. იმედაშვილმა “ჯადოხელოვანად” სახელდებული ეს დიდი პიროვნება უცხოეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებს სამშობლოსადმი მსახურების იდეალიზებულ მაგალითადაც დაუსახა: “დაე, სამშობლოდან უცხოეთში ნებსით თუ უნებლიეთ გადახვეწილებმა მაგალითად იყოლიონ აღ. სუმბათაშვილი-იუჟინი და გაიგონ, რომ ყველას შეუძლიან სამშობლოს სამსახური, თუ გული გულობს” (“თეატრი და ცხოვრება,” 1916 წ. №22).

თბილისში სტუმრად მყოფ ხელოვანს ქართველი საზოგადოების ცნობილი წარმომადგენლები გულმხურვალე შეხვედრებს უწყობდნენ და აღფრთოვანებით ეუბნებოდნენ მადლობას იმის გამო, რომ, რუსეთში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მიუხედავად, იგი აქტიურად იდგა ეროვნულ საქმეთა სამსახურში. ამგვარი შეხვედრების დროს უმთავრესი საუბრის საგნად “ღალატი” იქცეოდა ხოლმე, აღ. სუმბათაშვილის პატრიოტული თვალთახედვის ყველაზე მეტად წარმომჩენი პიესა, რომელსაც ქართულ დრამატურგიაში მყარად აქვს დამკვიდრებული ერთ-ერთი ყველაზე მეტად წარმატებული და მაღალრეიტინგული ნაწარმოების ადგილი.

ი. გრიშაშვილს აღ. სუმბათაშვილისადმი მიძღვნილ ექსპრომტში, რომელიც მას მის საპატივცემულოდ გამართულ ერთ-ერთ ნადიმზე წაუკითხავს, “ღალატის” ნახვის შემდეგად გამძაფრებული პატრიოტული ემოცია პოეტური ფორმით შემდეგნაირად გამოუხატავს:

“ხოლო როცა საქართველოს, ისეც დამწვარ-დაჩაგრულსა,
უყიდიან მიწა-წყალსა, უგინებენ ენას, რჭულსა, —
მაშინ მყისვე მაგონდება ანანია თავის ფიცით
და მსურს მეც ვთქვა: ხანჯლის დაკვრა ქართველებმა გულში ვიცით!..
როს აწმყოზე გულგატეხილს აღარა გვწამს მომავალი, —
მაშინ შენსკენ იმზირება, ოთარ-ბეგო, ჩვენი თვალი,
და ეს სახე, ფრთა წარსულის, ჩვენთან დაჰქრის, ჩვენთან ფრინავს
და ჩვენც ვამბობთ აკაკივით: არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს!
ხოლო ჩრდილოს ცივი ჰავა თუ ჩაგიქრობს გულში ალსა:
ჩვენთან მოდი და თბილ სუნთქვით გავაჩაღებთ ნღვერდალსა“.

ი. გრიშაშვილი გამონაკლისი არ ყოფილა და მსგავსი პატრიოტული სულისკვეთების გამომხატველი ლექსებიც აღ. სუმბათაშვილის სხვა ქართველმა პოეტებმაც მისუძღვრეს. მაგალითად, ს. ფაშალიშვილმა მისადმი მიძღვნილ ლექსში

იმ გარემოებას გაუსვა ხაზი, რომ თავისი “საბუღბულო სიმღერების სხვის ბაღში მიმოფანტვის” მიუხედავად, ალ. სუმბათაშვილი, უწინარესად, მაინც საქართველოს ჭრილობებით გულდაკოდილ მამულიშვილად დარჩა:

“შენ სამშობლოს ჩამოგწყვიტა ჩატეხილმა ბედის ხილმა,
შენ ჩრდილოს ცა დაამშვენე — ივერიის ოტარიდმა,
შენ სხვა ერის მზემ გაგიტო გული — მზიურ ფიქრთა მგზნები,
შენ სხვის ბაღში მიმოფანტე საბუღბულო სიმღერები.
მაგრამ შენი გულის თრთოლვა, ცრემლი, ფიქრი, აღმაფრენა —
იყო მხოლოდ საქართველო და მის სახე იყავ შენა!..
როს აქ მამულს მახვილს სცემდნენ, ტკივილს შენ იქ განიცდიდი,
შენც გტანჯავდა ჯვარი — მისგან გოლგოთაზე ანაზიდი!
და დღეს მოხველ უფრო ახლო საქართველოს ჭრილობებთან,
რომ მის კენესა განიცადო უფრო მწვავედ, ერთად სხვებთან!
და სამშობლოც თავდახრილი — მადლიერის სიყვარულით —
სალამს გიძღვნის ღირსეულ შვილს, სალამს გიძღვნის წრფელის გულით!”

ინტელექტუალური ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილის მიერ ალ. სუმბათაშვილისადმი გამოვლენილმა სიყვარულმა და პატივისცემამ კიდევ უფრო ფართო გამოხატულება ჰპოვა 1922-1923 წლების ნოემბერ-იანვარში საქართველოში მისი სტუმრობის დროს. თბილისში, ქუთაისში, ბათუმსა და ჩვენი ქვეყნის სხვა ქალაქებში გამართულ შეხვედრებზე მას, პირველ ყოვლისა, მისი “ქართული საქმიანობის” გამო ეუბნებოდნენ უღრმეს მადლობას.

როგორც ალ. სუმბათაშვილის ბიოგრაფიიდან ნათლად ჩანს, საქართველოსადმი სიყვარულის გრძნობა სიცოცხლის ბოლო წლებში მას იმდენად გამძაფრებია, რომ თბილისში გადმოსახლებაზეც ოცნებობდა. მაგალითად, “თბილისში ყოფნის დროს მას თხოვნით მიუმართავს საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისრისათვის, რათა მისთვის გამოეყოთ მიწის ნაკვეთი თელეთში (თბილისის გარეუბანი) პატარა სახლის ასაშენებლად (მისი ძველი სახლი თელეთში დაიწვა). საკითხი დადებითად გადაწყდა, მაგრამ სახლის აშენება ვეღარ შეძლო, რადგანაც ჯანმრთელობის გაუარესების გამო საქართველოში ჩამოსვლა ვერ მოხერხდა” (დ. ჩხიკვიშვილი, 1986, გვ. 495). 1926 წლის 9 აგვისტოს მოსკოვიდან თბილისში თავისი ერთ-ერთი ნათესავისთვის გამოგზავნილ წერილში კი წერდა, რომ იგი ოცნებობდა, სამუდამოდ დასახლებულიყო თბილისში და წლის დიდი ნაწილი სამშობლოში გაეტარებინა, მოსკოვში კი მცირე თეატრის სპექტაკლებში მონაწილეობის მისაღებად მხოლოდ 4-5 თვით ჩასულიყო, ზამთრობით.

სამწუხაროდ, დიდი ხელოვანის ამ ოცნებამ ჯერ მისი ავადმყოფობის, შემდგომ კი გარდაცვალობის გამო, ხორცი ვერ შეისხა და იგი ფაქტობრივად მთელი ცხოვრების განმავლობაში დარჩა სტუმრად თავისსავე სამშობლოში. საქართველოში ერთხელ და სამუდამოდ დაბრუნების უკანასკნელი შანსი რეალურად მას მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ გაუჩნდა ქართულ მიწაში საკუთარი საფლავის დამკვიდრებით: როგორც ცნობილია, 1927 წლის 17 სექტემბერს, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ, საფრანგეთში, ქალაქ კანში გარდაცვლილი ალ. სუმბათაშვილის გვამი 19 ოქტომბერს გემით ბათუმში ჩამოასვენეს, საიდანაც ჯერ თბილისში გადაასვენეს, მერე კი მოსკოვში და დიდი პატივით დაასაფლავეს ნოვო-დევიჩის სასაფლაოზე.

ქართველი საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც სამშობლოს გარეთ ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობას გაუმართლებელ ფაქტად მიიჩნევდა, საქართველოდან რუსეთში ხელოვანის გვამის გადასვენებასა და მის იქ დასაფლავებას ლოგიკურად გამართლებულ მოვლენად მიიჩნევდა. მათი აზრით, თავისი ქართული წარმომავლობის მიუხედავად, ალ. სუმბათაშვილი რუსული კულტურის სამსახურში ჩამდგარი ხელოვანი იყო, ის ადამიანი, ვინც მთელი თავისი ნიჭი და ენერჯია, ნაცვლად საკუთარი სამშობლოსი, სხვა ქვეყანას მოახმარა.

ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობის ქართველ მკვლევართა უმეტესობა კი ღრმად და დაუეჭვებლად დაარწმუნებული იმაში, რომ სამშობლოს გარეთ ცხოვრებისა და საქმიანობის მიუხედავად, იგი, პირველ ყოვლისა, მაინც ქართველი ხელოვანი იყო და აქტიურად იდგა ქართულ საქმეთა სამსახურში. გ. ბუხნიკაშვილი, ამ თვალსაზრისით იმდენად შორსაც კი მიდის, რომ ალ. სუმბათაშვილის მოღვაწეობა მოსკოვში, სადაც ხელოვანს, თბილისთან შედარებით, შემოქმედებითი საქმიანობისათვის გაცილებით ფართო ასპარეზი მოეპოვებოდა, მას უფრო გამართლებულ მოვლენად მიაჩნდა, ვიდრე საქართველოში მისი დარჩენა და მოღვაწეობა. “ნუთუ არ სჯობდა, — წერდა, მაგალითად, მკვლევარი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, — რომ ნიჭიერ ქართველს, დიდი გასაქანისა და უნარის მქონეს, თავისი თვისებები დიდ რუსეთში გამოეჩინა, მთელ მსოფლიოში მოეხვეჭა სახელი და დიდება, ვიდრე საქართველოს ვიწრო ფარგლებში დარჩენილიყო? მართალია, ქართული კულტურა ცარიზმის მიერ დიდ ჩაგვრას განიცდიდა და საჭირო იყო ჩვენში საკმაო ძალები გვეყოლოდა ამ კულტურის დასაცავად და გასავითარებლად, მაგრამ ისიც კარგი იყო, თუ საქართველოს გარეშე გვეყოლებოდა მოამაგე, და ისეთი, რომელსაც სახელი და ავტორიტეტი ექნებოდა. ალექსანდრე სუმბათაშვილი სწორედ ასეთი მოამაგე იყო. ის მუდამ ცდილობდა, გაეცნო რუსი ხალხისათვის თავისი პატარა ქვეყანა, ცდილობდა, დაეახლოებინა მოძმე ქართველები რუსულ კულტურასთან. ამ მხრივ ის ამ კულტურათა შორის კავშირის განმტკიცების ერთ-ერთი აქტიური მოღვაწე იყო”.

მიუხედავად იმისა, რომ ალ. სუმბათაშვილის ღვაწლის მკვლევრისეული დახასიათება ძირითადად სწორია და მისაღები, პრინციპულად მცდარია და ყოვლად გაუმართლებელი მის მიერ კატეგორიული ფორმით გამოხატული მოსაზრება იმის თაობაზე, თითქოს “დიდი გასაქანისა და უნარის მქონე ნიჭიერი ქართველისთვის” გაცილებით უმჯობესი იყო “თავისი თვისებები დიდ რუსეთში გამოეჩინა,” ვიდრე “საქართველოს ვიწრო ფარგლებში დარჩენილიყო”.

თუ ამ კრიტიკიუმით ვიხელომდვანელებდით, მაშინ გამოდიოდა, რომ ჩვენი ერის დიდ შვილებს თავიანთი ნიჭი და ენერჯია საქართველოში კი არ უნდა დაეხარჯათ და ეროვნულ საქმეთა სამსახურში კი არ უნდა მდგარიყვნენ, არამედ უცხოეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ეძებნათ საკუთარ შესაძლებლობათა სარეალიზაციო ასპარეზი.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, წინამდებარე ნარკვევის დაწერის უმთავრესი მიზანი იმ აქტიური ქართული საქმიანობის ჩვენებაა, რომელსაც ალ. სუმბათაშვილი ეწეოდა მთელი ცხოვრების განმავლობაში. აღნიშნული მიმართულებით ხელოვანის ღვაწლი, მართლაც, ძალზე მნიშვნელოვანი რობაა, ამას მის მიერ გაკეთებულ ქართულ საქმეთა ეს არასრული ჩამონათვალიც ადასტურებს ნათლად და დაუეჭვებლად: კერძოდ, იგი იყო: “მოსკოველ ქართველთა

სათვისტომოს” თავმჯდომარე, ქართველ სტუდენტთა დამხმარე და დამფინანსებელი, ქართული კულტურის მიღწევათა აქტიურად პოპულარიზატორი, დიდ ქართველ მოღვაწეთა ღვაწლის წარმოსაჩენად მრავალი ღონისძიების ჩატარების ორგანიზატორი, მოსკოვში ქართული ბიბლიოთეკის დამაარსებელი, ქართული კლასიკური მწერლობის ნიმუშთა რუსულ ენაზე თარგმნის აქტიურად ხელშემწყობი და ა. შ.

რუსეთში ქართულ საქმეთა საკეთებელ ყველაზე დიდ ასპარეზად ალ. სუმბათაშვილისათვის “მოსკოველ ქართველთა საზოგადოება” იქცა. ეს “საზოგადოება” დაარსდა 1907 წელს მოსკოვში მცხოვრები ინჟინრის — ივანე თულაშვილის თაოსნობით. ალ. სუმბათაშვილი მის თავმჯდომარედ 1909 წელს იქნა არჩეული. ამ დროიდან მოყოლებული, იგი თითქმის გარდაცვალებამდე ედგა სათავეში ხსენებულ “საზოგადოებას” და უდიდესი როლი შეასრულა მის საქმიანობაში.

ალ. სუმბათაშვილის ძალისხმევით, “საზოგადოება” სისტემატურად მართავდა ქართველ მოღვაწეთა იუბილეებს, ქართული კულტურის საღამოებს, თეატრალურ შეხვედრებს, ქართული მუსიკის კონცერტებს, საქველმოქმედო ღონისძიებებს, ეწეოდა საგანმანათლებლო საქმიანობას, ხელს უწყობდა ქართული მწერლობის ნიმუშების თარგმნას რუსულად. ამ ღონისძიებებში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ როგორც ქართული, ისე რუსული შემოქმედებითი და სამეცნიერო ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები.

ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად აქ შ. დადიანის მოგონებათა წიგნის ის ფრაგმენტი მინდა გავიხსენო, სადაც ხსენებული “საზოგადოების” საქმიანობის შესახებაა საუბარი: მოსკოვში მყოფი შ. დადიანის ინფორმაციით, ალ. სუმბათაშვილის თაოსნობით გამართულ ქართულ საღამოებში უსასყიდლოდ იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას “მოსკოვის საუკეთესო არტისტული ძალები”, რაც, პირველ ყოვლისა, ჩვენი დიდი თანამემამულის დამსახურება ყოფილა. “იუჟინი, — წერს მწერალი, — მაშინ უკვე დიდად მიჩნეული არტისტი, დრამატურგი და საზოგადო მოღვაწე იყო, დიდათ მომზადებული, დიდი გონების პატრონი. მუდამ იყო სასურველი წევრი მოსკოვის მოწინავე საზოგადოებისა, იმავე დროს საქართველოს დიდი პატრიოტი, რასაც ის სიტყვებით კი არა მოქმედებითაც ამჟღავნებდა. არაერთი ქართველი სტუდენტი და ინტელიგენტი მოუწყვია მას სასწავლებელში თუ სამსახურში” (შ. დადიანი, 1959, გვ. 159).

“მოსკოველ ქართველთა საზოგადოება” ქველმოქმედი დაწესებულებაც იყო, რომელიც ფინანსურ დახმარებას უწევდა და სტიპენდიებს უნიშნავდა ქართველ ხელმოკლე სტუდენტებს.

ალ. სუმბათაშვილმა ბევრი რამ გააკეთა ქართული მწერლობის პოპულარიზაციისა და მისი ცალკეული ნიმუშების რუსულ ენაზე თარგმნის მიმართულებითაც. ხელოვანის მიერ სისტემატურად გამართულ ქართული პოეზიის საღამოებზე საზოგადოებას შესაძლებლობა ეძლეოდა უფრო ღრმად გასცნობოდა როგორც კლასიკური, ისე მათი თანამედროვე ქართველი პოეტების შემოქმედებას.

მიუხედავად ქართულ საქმეთა კეთების დროს გამოვლენილი ზემოთ აღნიშნული აქტიურობებისა, ალ. სუმბათაშვილის ეროვნული თვალთახედვის შეფასების დროს, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, პირველ ყოვლისა, მიანიჭ

მისი ფართოდ ცნობილი პიესა “ლალატი” (1903 წ.) იქნეს. საქართველოში ნაწარმოებები ქართულ ენაზე მის გადმოთარგმნამდეც და ქართულ სცენაზე დადგამდნენ იმდენად პოპულარული გახდა, რომ მასზე არა მარტო ზეპირად საუბრობდნენ უდიდესი ინტერესით, არამედ მის შესახებ წერილებიც გამოქვეყნდა იმდროინდელ პრესაში.

აღსანიშნავია სუმბათაშვილის პიესით ქართველი საზოგადოების უდიდესი ნაწილის ამგვარი დაინტერესება, უპირველეს ყოვლისა, იმ მოვლენით იყო განპირობებული, რომ მასში გმირულ-ჰეროიკული და გარკვეულწილად იდეალიზებული ფორმითაც იყო წარმოსახული ის თავგანწირული ბრძოლა, რომელსაც ქართველი ხალხი აწარმოებდა თითქმის მთელი თავისი ისტორიის განმავლობაში ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დასაცავად და ქრისტიანული სარწმუნოების შესანარჩუნებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ პიესა რუსულ ენაზე იყო შექმნილი, კ. აბაშიძის შეფასებით, იგი, პირველ ყოვლისა, მაინც “ქართული ენის სულით დაწერილ ტრაგედიას” წარმოადგენდა, ისეთ ნაწარმოებს, რომელშიც ავტორის ეროვნული გრძნობა “იმდენზე ძლიერია, ძალუმი და ძარღვიანი, რომ კაცს ჰგონია, თუ იგი ქართულად არის დაწერილი და რუსულად ნათარგმნი. ესოდენ დიდი გრძნობით ყოფილა განმსჭვალული ეს კაცი, რომელსაც ერთ დროს ვუსაყვედურებდით, დღეს კი ბოდიშით ვაშა უნდა ვუძღვნათ”.

“ლალატის” შეფასების დროს ზემოთ აღნიშნული ფაქტორები კ. აბაშიძეს იმდენად მნიშვნელოვნად მიაჩნდა, რომ ხსენებულ ნაწარმოებს ყოველგვარი ორაზროვნების გარეშე აღიარებდა ქართული მწერლობის ნაწილად.

კ. აბაშიძე გამონაკლისი რომ არ ყოფილა და აღსანიშნავია სუმბათაშვილის პიესას მსგავს შეფასებებს იმდროინდელი ქართული მწერლობის დიდოსტატებიც აძლევდნენ, ამის დასტურად აქ თუნდაც იმ დამოკიდებულების გახსენებაც იქნება საკმარისი, რასაც ი. ჭავჭავაძე და ა. წერეთელი იჩენდნენ “ლალატის” მიმართ. მაგალითად, აკაკიმ, გარდა იმისა, რომ პიესა ქართულ ენაზე გადმოთარგმნა, ქართული თეატრის სცენაზე მისი დადგმის საქმეშიც შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი.

რაც შეეხება ილიას, იგი “ლალატით” იმდენადაც კი ყოფილა აღფრთოვანებული, რომ ქართულ ენაზე მისი გადმოთარგმნაც ჰქონია გადაწყვეტილი.

“ლალატი” პირველად მოსკოვის მცირე თეატრში დაიდგა 1903 წლის სექტემბერში ტრიუმფალური წარმატებით, შემდეგ კი რუსეთის სხვა თეატრების რეპერტუარშიც დამკვიდრდა მყარად და ხანგრძლივად. ა. წერეთლის თქმით, აღსანიშნავია სუმბათაშვილის ამ პიესის საფუძველზე შექმნილ სპექტაკლს “მთელი რუსეთი მიეგება აღტაცებით”. გარდა რუსეთისა, “ლალატი” ევროპისა და ამერიკის თეატრებიც ყოფილან დაინტერესებულნი.

და მაინც, მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, უმძაფრესი პატრიოტული სულისკვეთებით განმსჭვალული ამ პიესისადმი განსაკუთრებული ინტერესი, უწინარეს ყოვლისა, ქართველმა საზოგადოებამ გამოავლინა და აქტიურად დაიწყო მზადება ქართულ სცენაზე მის დასადგმელად. პირველი რეალური ნაბიჯი ამ მიზნის ხორცშესახმელად 1903 წელსვე გადადგეს “ივერიის” იმჟამინდელმა რედაქტორმა ერივოლ ყიფშიძემ და ცნობილმა მსახიობმა და

დრამატურგმა კოტე მესხმა, რომელთაც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად თარგმნეს და გამოაქვეყნეს პიესა ქართულ ენაზე.

ქართულ სცენაზე “ლალატის” პრემიერა 1904 წლის 20 იანვარს შედგა კ. მესხის თარგმანის საფუძველზე დადგმული სპექტაკლით.

ამ დროიდან მოყოლებული, “ლალატი” მყარად დამკვიდრდა ქართული თეატრების რეპერტუარში, რაც არსებითად განაპირობა მისმა პატრიოტულმა შინაარსმა და სამშობლოს თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის თავგანწირული ბრძოლის იმ იდეამ, რომელიც მასში გმირულ-რომანტიკული ფორმითაა განდიდებული.

როგორც ალექსანდრე სუმბათაშვილის მოღვაწეობისა და შემოქმედების წინამდებარე განხილვამაც ცხადყო, მიუხედავად სამშობლოს გარეთ ცხოვრებისა, თავისი ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსით იგი სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა ჩვენი ქვეყნის დიდ პატრიოტად და ეროვნული იდეალებისადმი უღალატოდ ერთგულ პიროვნებად.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ბუხნიკაშვილი, 1995 - გ. ბუხნიკაშვილი, ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი, თბ., 1948.

შ. დადიანი, 1959 - შ. დადიანი, რაც გამახსენდა, თბ., 1959.

კ. მესხი, 1953 - კ. მესხი, დ. ჯანელიძის რედაქციით, 1953.

ალ. სუმბათაშვილი, 1948 - ალ. სუმბათაშვილი, ლალატი, თბ., 1948.

დ. ჩხიკვიშვილი, 1986 - დ. ჩხიკვიშვილი, ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი, თბ., 1986.

თეატრი და ცხოვრება, 1916 წ. №22, 26.

ივერია, 1903 წ. 6 დეკემბერი, №261.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

ALEXANDRE SUMBATASHVIL-YUZHIN AND GEORGIA

Attempts to identify the national consciousness of Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin, one of the greatest representatives of Russian dramaturgy and theatre performance, and to learn his attitudes towards Georgia is not a new question; however, it has become a matter of interests for Georgian public to put forward the subject and make discussions over it.

In spite of the fact that the entire conscious life of Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin went on the Russian language world the majority of his contemporary Georgian intelligentsia regarded him a country-man serving his native Georgia who made valuable contributions to the development of not only Russian culture, but also performed a

lot of noble deeds for his native country. As for the critically disposed part of Georgians they posit that Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin was a Georgian only by birth and that he had lost his contacts with his native language and with the mundane spiritual world of his people. They blamed him not only for the indifferent attitudes towards his country but also some even labeled him a traitor.

To vindicate the blame his play “the Treason” written in 1903, which ran in triumph on many stages of the world, can serve as the most important evidence. The play tells in a heroic tone a story of the fight of the Georgian people for the defense of the national independence.

Without exaggeration I can conclude that in spite of the fact that Alexandre Sumbatashvil-Yuzhin spent his life out of his native Georgia, he remained a faithful patriot of Georgia and served the national values and ideals till the end of his life.